

e-mentor

DWUMIESIĘCZNIK SZKOŁY GŁÓWNEJ HANDLOWEJ W WARSZAWIE
WSPÓŁWYDAWCA: FUNDACJA PROMOCJI I AKREDYTACJI KIERUNKÓW EKONOMICZNYCH

2019, nr 1 (78)

Jan Wiktor, *Recenzja osiągnięć naukowych w postępowaniach awansowych – między jakością oceny a formalizmem rozstrzygnięć Ustawy 2.0*, „e-mentor” 2019, nr 1(78), s. 4–10, <http://dx.doi.org/10.15219/em78.1394>.

Recenzja osiągnięć naukowych w postępowaniach awansowych – między jakością oceny a formalizmem rozstrzygnięć Ustawy 2.0

Sine ira et studio [Tacyt]

Jan Wiktor*

Wprowadzenie

Istotnym elementem pracy naukowej jest poddanie rezultatów studiów i badań pod społeczny osąd środowiska naukowego. Recenzja stanowi pole zarówno oceny indywidualnych lub zespołowych osiągnięć i rezultatów pracy badawczej, jak i swoistej konfrontacji ze standardami środowiska, określonej dyscypliny lub dziedziny nauki. Szczególne znaczenie ma recenzja dorobku kandydata w postępowaniach awansowych: doktorskich, habilitacyjnych i staraniach o uzyskanie tytułu profesora. Obok konkretnych warunków formalno-prawnych i merytorycznych wymagań wobec dzieła – osiągnięcia będącego podstawą starań o uzyskanie określonego stopnia naukowego lub tytułu naukowego – recenzja stanowi kluczowy element oceny stopnia spełnienia wymagań określonych w ustawie. To zasadnicza płaszczyzna określenia przez recenzenta znaczenia ocenianego dzieła (dorobku kandydata). Recenzja stanowi zarazem przesłankę decyzji organów koleżeńskich, które z mocy prawa nadają stopień doktora, doktora habilitowanego oraz popierają wniosek o nadanie tytułu naukowego.

Recenzja w postępowaniach awansowych „od zawsze” wywołuje spory i dyskusje środowiska naukowego. Jej charakter i wydźwięk decydują wszak o konkretnych rozstrzygnięciach personalnych, o szansach rozwoju osobistego pracownika nauki, ale także rozwoju naukowego jednostki uczelni czy instytucji naukowej przeprowadzającej przewód doktorski lub postępowanie habilitacyjne, a w nowych warunkach stworzonych przez Ustawę 2.0 – dyscypliny naukowej¹.

Tytułowy problem artykułu ma charakter wielowymiarowy. Istotne są zarówno kwestie formalne, jak i aspekty merytoryczne recenzji. Te drugie dotyczą treści, formy i charakteru recenzji dorobku lub – inaczej ujmując – jakości opinii w konkretnym rodzaju

postępowania awansowego. Dyskusja nad recenzją w postępowaniu łączy, co naturalne, wątki z różnych obszarów: prawa i etyki, doświadczeń i standardów poszczególnych dyscyplin i dziedzin nauki, ale także organizacji, w tym ujęć i procedur ustawowych kształtujących ramy i szczegółowy tryb postępowań awansowych.

Strukturę artykułu tworzą trzy zagadnienia: 1) wymagania określone w Ustawie 2.0 w stosunku do dzieła będącego przedmiotem recenzji oraz w stosunku do kandydata do tytułu profesora, 2) wymagania wobec recenzentów oraz 3) formalne, ustawowe uregulowania dotyczące charakteru recenzji. Te trzy kwestie będą przedmiotem oceny rozstrzygnięć, jakie wprowadziła Ustawa 2.0 wraz z ustawą wprowadzającą² w stosunku do *rozwiązań wcześniejszych*, obowiązujących do 30.09.2018 roku³. W aspekcie metodycznym refleksja wiąże się z zestawieniem regulacji ustawowych relewantnych dla obu okresów, ich komparatystyką i oceną. Akcent rozważań został położony na identyfikację charakteru recenzji i szczegółowych wymagań formalno-prawnych wobec nich w postępowaniach awansowych.

Przedmiot recenzji – wymagania formalne niezbędne do uzyskania stopni naukowych i tytułu naukowego

Spełnienie wymagań przez dzieła autorstwa kandydatów do stopnia doktora i doktora habilitowanego oraz tytułu profesora jest ważnym, wyjściowym elementem rozważań – stanowi bowiem podstawę i przedmiot recenzji w każdym postępowaniu awansowym. To zasadnicza przesłanka sformułowania przez recenzenta opinii i stanowiska wobec konkretnego osiągnięcia.

* Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

¹ O ile podmiotem parametrycznego systemu oceny do roku 2016 były wydziały uczelni (i inne jednostki naukowe), o tyle od 2017 r. ewaluacja obejmuje dyscypliny naukowe.

² Obie ustawy w tekście będą określone tym właśnie skrótem. Pełny opis formalny ustaw zawarto w bibliografii.

³ Określenie: *rozwiązania wcześniejsze (dotychczasowe)* oznacza Ustawę z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki w wersji z roku 2017 (Dz. U. 2017, poz. 1789). W artykule ustawa ta jest określona jako Ustawa 2003.

Wymagania wobec rozprawy doktorskiej

Ustawa 2.0 rozstrzyga charakter rozprawy doktorskiej w dwóch ustępach art. 187:

1. *Rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.*
2. *Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne.*

Ocena tej regulacji zostanie zaprezentowana na tle rozwiązań wcześniejszych. Ustawa 2003 (art. 13 ust. 1) stanowiła, że:

Rozprawa doktorska, przygotowywana pod opieką promotora albo pod opieką promotora i promotora pomocniczego, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne rozwiązanie problemu w oparciu o opracowanie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne, lub oryginalne dokonanie artystyczne, oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.

Ocenę wprowadzonych zmian można sprowadzić do następujących konkluzji:

- 1) merytoryczne wymagania wobec rozprawy doktorskiej nie uległy istotnej zmianie. W dalszym ciągu jej istotą jest *oryginalne rozwiązanie problemu naukowego*. To podstawowy wymóg wobec doktoratu – zostaje jednak zdefiniowanie pojęcia *rozwiązanie oryginalne*. Pewne uwagi na ten temat przedstawiono w dalszej części artykułu. Oryginalność rozwiązania problemu jest zasadniczą, wymaganą przez prawo cechą rozprawy, ale i zarazem podstawowym wymogiem dla jej recenzenta. W analizie należy podkreślić, że *oryginalność* jest w ustawie odniesiona do sposobu rozwiązania problemu, a nie do atrybutów i cech problemu naukowego, stanowiącego przedmiot rozwiązania w rozprawie.
- 2) istotnej zmianie uległo określenie charakteru doktoratu. O ile Ustawa 2003 operowała właściwym sformułowaniem – *powinnością prawną* wobec rozprawy doktorskiej (*doktorat powinien stanowić*), o tyle Ustawa 2.0 wprowadziła tryb orzekający: *doktorat stanowi*. Ocenic to należy krytycznie. Jeśli ustawodawca założył, iż *doktorat stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego*, to pojawia się pytanie – czy jest możliwe przedstawienie do obrony rozprawy doktorskiej, która nie spełnia takiego warunku? Uważam, że tryb wyrażenia charakteru doktoratu w Ustawie 2003 był precyzyjny, wyraźnie trafniejszy i zasadny.

- 3) wymogi dotyczące *oryginalnego rozwiązania problemu* korelują z koniecznością zaprezentowania *umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej*. Biorąc pod uwagę interpretację tego pierwszego – oczywistym wydaje się połączenie obu wymogów. Nie ma bowiem możliwości *oryginalnego rozwiązania* bez znajomości i umiejętności jej wykorzystania w rozprawie doktorskiej. Refleksja ta jest zarazem ważną przesłanką dla recenzji pracy doktorskiej.

Wymagania wobec osiągnięcia habilitacyjnego

W odniesieniu do postępowania habilitacyjnego Ustawa 2.0 w art. 219 ust. 1 stanowi, że:

Stopień doktora habilitowanego nadaje się osobie, która:

- 1) *posiada stopień doktora;*
- 2) *posiada w dorobku osiągnięcia naukowe albo artystyczne, stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny [...];*
- 3) *wykazuje się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.*

W postępowaniu habilitacyjnym ważnym elementem jest podkreślenie charakteru „okresu przejściowego”. W postępowaniach wszczętych w okresie od 1.10.2019 do 31.12.2020 do osiągnięć naukowych będą także zaliczane, obok podstawowych (Ustawa 2.0 art. 186 ust. 1 pkt 3 oraz art. 219 ust. 1 pkt 2 lit. b) osiągnięcia „przeniesione” z regulacji wcześniejszych, pod pewnymi, określonymi w ustawie wprowadzającej warunkami. Od 2021 roku te elementy rozszerzenia struktury osiągnięć naukowych nie będą brane pod uwagę w ocenie dorobku. Ta uwaga jest ważna, bowiem łączy się z obszarem oceny, jaka winna zostać zaprezentowana w recenzji dorobku kandydata do stopnia doktora habilitowanego.

Ustawa 2.0 wprowadziła istotne zmiany w regulacjach postępowania habilitacyjnego w stosunku do rozwiązań wcześniejszych.

W myśl Ustawy 2003 art. 16 ust. 1⁴:

Do postępowania habilitacyjnego może zostać dopuszczona osoba, która posiada stopień doktora oraz osiągnięcia naukowe lub artystyczne, uzyskane po otrzymaniu stopnia doktora, stanowiące znaczny wkład autora w rozwój określonej dyscypliny naukowej lub artystycznej oraz wykazuje się istotną aktywnością naukową lub artystyczną.

Zasadnicze pod względem jakościowym wymogi wobec osoby pretendującej do stopnia doktora habilitowanego pozostały niezmiennie. Są nimi *znaczny wkład w rozwój danej dyscypliny naukowej* oraz *istotna aktywność naukowa*. To kluczowe cechy osiągnięcia habilitacyjnego. Stanowią one zarazem pole oceny i wyraźne zobowiązanie wobec recenzenta dorobku.

⁴ Z uwagi na charakter artykułu pominięto zmiany Ustawy 2003 w całym okresie obowiązywania: 2003–2018. Zasadnicza zmiana w roku 2011 spowodowała zastąpienie wcześniejszych przewodów habilitacyjnych, wraz z kategorią kolokwium przez nową, formalno-prawną kategorię postępowania habilitacyjnego.

Szersza refleksja na ten temat – w ujęciu syntetycznym – zostanie sformułowana w dalszej części artykułu. W tym miejscu podkreślenia wymagają dwie kwestie: 1) identyfikacja treści przymiotników *znaczny i istotna*, mających wyrażać niezbędny wkład habilitanta w rozwój nauki oraz określać jego aktywność naukową, a także 2) relacje obu nurtów wymagań wobec habilitacji. O ile jest możliwa *istotna aktywność naukowa* niesfinalizowana wniesieniem do dyscypliny *znacznego wkładu*, o tyle nie jest możliwa relacja odwrotna.

Ważny dla tytułowego problemu artykułu był zapis art. 16 ust. 4 Ustawy 2003, stanowiący, że minister określi, w drodze rozporządzenia, kryteria oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, biorąc pod uwagę osiągnięcia naukowo-badawcze w dziedzinach nauki i sztuki lub obszarach wiedzy, współpracę międzynarodową, dorobek dydaktyczny i popularyzatorski oraz uzyskane nagrody (Rozporządzenie 2011)⁵.

Rozwiązanie to zasługuje na podkreślenie jako znaczące dla recenzji osiągnięć w postępowaniach habilitacyjnych. Istotną płaszczyzną oceny wniosku habilitanta były wymagania merytoryczne w określonej strukturze – zarówno osiągnięcia naukowe, jak i dydaktyczne, organizacyjne, popularyzacja wyników badań naukowych. Precyzyjnie ukazywało prawnie wymogi wobec aktywności habilitanta po uzyskaniu stopnia doktora i finalnego, podstawowego osiągnięcia naukowego.

Rozporządzenie 2011 – poprzez obligatoryjność norm i przepisów – tworzyło jednolitą, standaryzowaną w skali całego kraju strukturę wymagań i zarazem precyzyjną płaszczyznę oceny wyrażanej w recenzji. Kryteria te należy uznać za ważne dopełnienie ogólnych norm ustawy, potrzebne dla przyjęcia jednolitych kryteriów oceny, a tym samym tworzenia jednorodnych standardów oceny dorobku habilitanta przez recenzenta a także pozostałych członków komisji habilitacyjnej.

Dwa argumenty zasługują w tym miejscu na podkreślenie. Po pierwsze, każdy kandydat do stopnia naukowego doktora habilitowanego spełniał w skali całego kraju te same normy i wymagania, zwłaszcza w przekroju dziedzin i dyscyplin. Każdy bowiem z tych obszarów klasyfikacji nauki może posiadać – i zazwyczaj posiada – własne standardy, różniące się między poszczególnymi dziedzinami, a w ich ramach i dyscyplinami naukowymi. Regulację w tym zakresie należy uznać za pozytywny element systemu polityki naukowej w Polsce do 2019 roku. Po drugie, pozytywnym rozwiązaniem było podkreślenie innych niż naukowe, obszarów aktywności kandydata do stopnia doktora habilitowanego. Dotyczyło to np. zaangażowania w sferę badań naukowych, w tym w realizację projektów badawczych finansowanych w procedurach konkursowych, w proces dydaktyki, ale też obejmowało aktywność organizacyjną, popularyzację wyników badań. Są to bardzo istotne elementy profilu a jednocześnie oczekiwań wobec pracownika

naukowo-dydaktycznego lub – w myśl nomenklatury Ustawy 2.0 – badawczo-dydaktycznego.

Wraz z wejściem w życie Ustawy 2.0 przestały obowiązywać *szczegółowe kryteria oceny osiągnięć habilitanta*. Ustawa nie zawiera delegacji w tym zakresie dla ministra nauki. Stosowne kompetencje wyznaczenia standardu wymagań dla dyscypliny przyznała *podmiotom habilitującym*: uczelniom, instytutom PAN, instytutom badawczym i instytutom międzynarodowym, w dyscyplinie, w której posiadają kategorię A+, A albo B+ (art. 218). Oznacza to, z jednej strony, podkreślenie autonomii *podmiotu habilitującego*, z drugiej może tworzyć jednak sytuacje zróżnicowania *szczegółowych wymagań* wobec kandydatów do stopnia doktora habilitowanego. Takie rozwiązanie nawiązuje do doświadczeń krajów anglosaskich. Trudno jednak nie zauważyć odmienności warunków socjokulturowych, w jakich funkcjonuje nauka polska. Wypełnienie konkretną treścią wymogów wobec habilitanta, określonych w art. 219 Ustawy 2.0 może doprowadzić do sytuacji, w której osoby uzyskujące stopień doktora habilitowanego w różnych uczelniach i innych podmiotach habilitujących będą posiadały odmienną strukturę rzeczywistych kompetencji. Może to wpływać na zróżnicowanie treści i obszaru oceny dorobku habilitanta w recenzji.

Wymagania wobec kandydata do tytułu naukowego

Wymagania wobec kandydatów do tytułu profesora w Ustawie 2.0 (art. 227 ust.1) zostały określone w sposób następujący:

Tytuł profesora może być nadany osobie, która:

- 1) *posiada stopień naukowy doktora habilitowanego oraz:*
 - a) *wybitne osiągnięcia krajowe lub zagraniczne,*
 - b) *uczestniczyła w pracach zespołów badawczych realizujących projekty finansowane w drodze konkursów krajowych lub zagranicznych lub odbyła staże naukowe w instytucjach naukowych, w tym zagranicznych, lub prowadziła badania naukowe lub prace rozwojowe w uczelniach lub instytucjach naukowych, w tym zagranicznych.*

Rozwiązania wcześniejsze (art. 26 ust. 1 Ustawy 2003) stanowiły, że:

Tytuł profesora może być nadany osobie, która uzyskała stopień doktora habilitowanego lub osobie, która nabyła uprawnienia równoważne z uprawnieniami doktora habilitowanego na podstawie art. 21a, oraz:

- 1) *posiada osiągnięcia naukowe znacznie przekraczające wymagania stawiane w postępowaniu habilitacyjnym;*
- 2) *posiada doświadczenie w kierowaniu zespołami badawczymi realizującymi projekty finansowane w drodze konkursów krajowych lub zagranicznych lub odbyła staże naukowe w instytucjach naukowych, w tym zagranicznych, lub prowadziła prace naukowe w instytucjach naukowych, w tym zagranicznych;*
- 3) *posiada osiągnięcia w opiece naukowej.*

⁵ Rozporządzenie 2011 straciło moc prawną z dniem 1.10.2018 r. na skutek wejścia w życie Ustawy 2.0, choć na mocy ustawy wprowadzającej zachowało swą ważność w okresie przejściowym.

Analiza komparatywna pozwala na stwierdzenie istotnych zmian w strukturze wymagań wobec osób ubiegających się o nadanie tytułu profesora. Za podstawową, z punktu analizy tytułowego problemu artykułu, uznać należy jakościową zmianę głównego kryterium oceny. O ile regulacje wcześniejsze wymagania te określały jako *znacznie przekraczające wymagania stawiane w postępowaniu habilitacyjnym*, o tyle Ustawa 2.0 stanowi wprost – osiągnięcia naukowe kandydata do tytułu profesora muszą być *wybitne*. Jest to ważna i pozytywna zmiana. Istotnie koreluje ze znaczeniem tytułu naukowego i społecznym prestiżem profesora.

Zmiany w pozostałych rodzajach wymagań i zarazem kryteriach oceny mają charakter odmienny i dyskusyjny. W myśl Ustawy 2003 istotną rolę w strukturze wymagań stanowiły obowiązki w zakresie kształcenia i rozwoju kadr naukowych (art. 26 ust. 1 pkt. 3). Zostały one sprecyzowane jako zadania w opiece naukowej w roli promotora w przewodzie doktorskim zakończonym nadaniem stopnia oraz w charakterze promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim zakończonym nadaniem stopnia lub w charakterze promotora w otwartym przewodzie doktorskim oraz w charakterze recenzenta w przewodzie doktorskim lub w przewodzie habilitacyjnym lub w postępowaniu habilitacyjnym⁶.

Likwidację wymagań o tym charakterze w postępowaniach profesorskich, a także zadań w innych obszarach tak bardzo naturalnych dla tożsamości i społecznego znaczenia tytułu naukowego: dydaktyki, zaangażowania organizacyjnego w życie uczelni i sferę spraw publicznych należy ocenić krytycznie. Misję szkoły wyższej, od powstania uniwersytetu w Bolonii w 1088 r., zawsze wyrażała triada nierozłącznych elementów: badań naukowych, kształcenia i wychowania, połączonych spójnikiem łącznym *i*. Nie zmienia tej oceny pozostawienie możliwości szczegółowej regulacji w statucie uczelni. Opinia ta koresponduje z argumentacją sformułowaną wcześniej wobec postępowania habilitacyjnych.

Formalne wymagania wobec recenzenta

Wymagania wobec recenzenta dotyczą kilku kwestii zarówno formalnych, jak i merytorycznych, związanych z charakterem kompetencji, specjalizacji badawczej i obszarem zainteresowań naukowych,

zbieżnością z problematyką stanowiącą przedmiot osiągnięcia w postępowaniu awansowym, pozycją naukową, *uznaną renomą* w środowisku. Szczegółowa analiza pozwala stwierdzić, że zmiany w Ustawie 2.0 sprowadzają się do procedury powoływania recenzentów oraz ich kompetencji formalnych (art. 240). Podstawowe znaczenie mają dwie regulacje: 1) powierzenia recenzji osobom niebędącym pracownikami podmiotu doktoryzującego i habilitującego oraz 2) losowania recenzentów spośród grupy kandydatów trzykrotnie większej niż liczba recenzentów wyznaczanych przez Radę Doskonałości Naukowej (RDN) w danym postępowaniu (art. 240 ust. 1 i 2).

Wcześniejsza ustawa przyjmowała odmienne rozwiązania. W przewodach doktorskich (od roku 2014) rada powoływała co najmniej dwóch recenzentów spoza jednostki. W postępowaniach habilitacyjnych uczestniczyło trzech recenzentów, w tym jeden powoływany przez radę jednostki mógł być jej pracownikiem, a dwóch – powoływanych przez Centralną Komisję (CK) – pochodziło spoza jednostki przeprowadzającej postępowanie.

W postępowaniach o nadanie tytułu profesora liczba recenzentów pozostała taka sama, istotnej zmiany uległ natomiast tryb ich powoływania. Została utrzymana liczba pięciu recenzentów powoływanych przez CK (przed wejściem w życie Ustawy 2.0) oraz RDN (od 1.10.2019 r.). Wcześniejsze uprawnienia rady jednostki do zaproponowania minimum dziesięciu kandydatów, spośród których CK powoływała pięciu recenzentów – uległy likwidacji. Postępowanie o nadanie tytułu profesora zostało w całości przeniesione na poziom RDN – wyłączono je z obszaru dotychczasowych kompetencji rad jednostek organizacyjnych szkół wyższych, a wybór recenzentów oparty jest na losowaniu.

W postępowaniach doktorskim i habilitacyjnym recenzentem może być zasadniczo *osoba posiadająca stopień doktora habilitowanego lub tytuł profesora* (art. 190 ust. 1 pkt 4). W postępowaniu habilitacyjnym ważnymi, dodatkowymi kryteriami dotyczącymi recenzenta są ponadto *aktualny dorobek naukowy i uznana renoma, w tym międzynarodowa* (choć trudno nie zauważyć, że każdy dorobek naukowy na określony dzień jest *dorobkiem aktualnym*). Recenzentem może być także osoba niespełniająca warunku formalnego posiadania stopnia doktora habilitowanego lub tytułu naukowego, która *jest pracownikiem*

⁶ Ten obszar wymagań w postępowaniu o nadanie tytułu profesora nawiązywał do konkretnej normy ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym: *Do obowiązków nauczycieli akademickich posiadających tytuł naukowy profesora lub stopień naukowy doktora habilitowanego należy również kształcenie kadry naukowej* (art. 111 ust. 3 Ustawa 2005). Była to jednoznaczna regulacja wymagań w postępowaniu profesorskim. Ustawa 2.0 (art. 183) wprowadziła zapis odmienny, mniej precyzyjny i warunkowy: *Nauczyciel akademicki [...] nie może bez uzasadnionej przyczyny uchylić się od pełnienia funkcji promotora, promotora pomocniczego, recenzenta w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora, stopnia doktora habilitowanego lub tytułu profesora [...]*. Ta opinia nawiązuje także do art. 115 ust. 1 Ustawy 2.0: *Do podstawowych obowiązków nauczyciela akademickiego [...] (w grupie pracowników badawczo-dydaktycznych – przyp. aut.) należy kształcenie i wychowywanie studentów [...], prowadzenie działalności naukowej [...] lub uczestniczenie w kształceniu doktorantów*. Wprowadzony do ustawy spójnik rozłączny „lub” wyraźnie osłabia wcześniejszy, tak bardzo naturalny komponent wymagań wobec kandydata do profesury.

zagranicznej uczelni lub instytucji naukowej, jeżeli organ, o którym mowa w art.178 ust. 1 (senat lub rada naukowa – przyp. autora), uzna, że osoba ta posiada znaczące osiągnięcia w zakresie zagadnień naukowych, których dotyczy rozprawa doktorska. Z grona potencjalnych recenzentów zostały wyłączone przez ustawę osoby, które w okresie ostatnich 5 lat dwukrotnie nie dotrzymały ustawowego terminu (2 miesiące w postępowaniach doktorskich i habilitacyjnych oraz 3 miesiące – profesorskich) sporządzenia recenzji.

Recenzentem w postępowaniu profesorskim może zostać osoba posiadająca tytuł profesora w danej dziedzinie. Ta regulacja wymaga pewnego komentarza. Dziedzina – po wejściu w życie z dniem 1.10.2018 r. nowej klasyfikacji nauki w Polsce, jest zupełnie odmiennym obszarem nauki niż poprzednio⁷: mamy 8 dziedzin zamiast dotychczasowych 22 (Rozporządzenie 2018b). Przesłanki zmian klasyfikacji są w pełni zrozumiałe i akceptowalne, jednak szeroki zakres przedmiotowy dziedzin w nowej klasyfikacji może generować problemy z właściwym doбором recenzentów w postępowaniach awansowych, zwłaszcza tych zmierzających do uzyskania tytułu.

Wybór na recenzenta osób wyłącznie spoza jednostki należy uznać za rozwiązanie właściwe i potrzebne. Zasadniczą przesłanką tej zmiany było dążenie do zapewnienia *bezstronności* (*bezinteresowności*) recenzenta. Cecha ta jest niezwykle ważna w każdym postępowaniu recenzyjnym. Pojawia się jednak pytanie: czy regulacja ta stanowi warunek *sine qua non* dla realizacji tej istotnej przesłanki? To niewątpliwie warunek konieczny, jednak, jak się wydaje, niezapewniający w pełni bezstronności recenzenta. Argumenty potwierdzające tę tezę wydają się oczywiste. Tej bardzo istotnej kwestii nie można w pełni sformalizować, chociażby z powodu sposobu jego powoływania. Bezstronność recenzenta winna być wyraźnie zaakcentowana w ustawie – a tej regulacji brakuje. Taki jednoznaczny zapis zawarty był w każdym z siedmiu rozporządzeń ministra w sprawie szczegółowego trybu, obowiązujących w latach 2003–2018. *Powoływanie na recenzenta osób spoza jednostki* nie powinno być domniemaniem bezstronności, lecz wyraźnie wskazywać na takie właśnie oczekiwania i wymogi wobec recenzenta. Istotnym uzupełnieniem tej normy winny być system wartości i zasady etyki w postępowaniach awansowych (Wiktor, 2017, s. 72–83).

Oryginalny, znaczny, wybitny... czyli jaki? Refleksja na kanwie wymogów formalnych dotyczących recenzji w postępowaniu awansowym

Ustawa 2.0 nie zawiera żadnych norm dotyczących charakteru recenzji⁸. Czyni to w sposób pośredni poprzez określenie wymagań wobec osiągnięcia stanowiącego podstawę postępowania awansowego, wymogów formalnych i stawianych recenzentom oraz ogólnych procedur postępowania.

W rozwiązaniach wcześniejszych jedyną regulacją była norma wobec habilitacji: *recenzenci [...] oceniają, czy osiągnięcia naukowe wnioskodawcy spełniają kryteria określone w art. 16 i przygotowują recenzje* (Ustawa 2003 art. 18a ust. 7). Była to norma ważna w sensie formalnym. Zasluguje jednak na pewien komentarz. Ustawa w tym fragmencie akcentowała jedynie osiągnięcia naukowe, podczas gdy Rozporządzenie 2011 zawierało także inne, poza naukowymi, *szczegółowe kryteria* oceny habilitanta.

W przypadku doktoratów i postępowań profesorskich pewną konkretyzację wymogów wobec recenzji zawierały rozporządzenia ministra w sprawie szczegółowego trybu (Rozporządzenie 2018a). We wszystkich siedmiu rozporządzeniach, obowiązujących w latach 2003–2018 był wymóg, aby recenzja zawierała *szczegółowo uzasadnioną ocenę* spełnienia warunków ustawy (doktorat – § 6.4, profesura – § 20.3). Wraz ze zbliżoną regulacją w odniesieniu do habilitacji, zawartą w ustawie, są to warunki istotne i zasadnicze wobec recenzji. Warto zwrócić uwagę na drugą ważną kwestię zawartą w rozporządzeniach, w tej części, która regulowała szczegółowy tryb postępowania o nadanie tytułu profesora. Regulacja obowiązująca w latach 2004–2011 stanowiła, że recenzja ma wyrażać *jednoznaczne stanowisko w sprawie nadania lub odmowy nadania tytułu profesora* (Rozporządzenie 2004 § 21). Wszystkie następne rozporządzenia „osłabiały” ten zapis, wprowadzając wymóg przedstawienia w recenzji jedynie *stanowiska w sprawie nadania tytułu*. Była to zmiana niekorzystna. Dyskusyjne było ograniczenie tej normy wyłącznie do postępowania profesorskiego, ponieważ jest ona właściwa dla recenzji we wszystkich postępowaniach awansowych.

Powyższe uwagi prowadzą do istotnego wniosku. W Ustawie 2.0 brakuje zasadniczej normy określają-

⁷ Od 1.10.2018 r. dziedziny nauki w Polsce są wyraźnie szersze i zintegrowane. Przykładowo: wcześniej nauki ekonomiczne stanowiły samodzielną dziedzinę nauki z czterema dyscyplinami, zaś w świetle nowej klasyfikacji utraciły status dziedziny nauki, wchodząc w dziedzinę nauk społecznych z dwoma dyscyplinami: ekonomia i finanse oraz nauki o zarządzaniu i jakości.

⁸ Warto zauważyć, iż w postępowaniach doktorskich i habilitacyjnych ocena osiągnięć naukowych jest określona wprost jako *recenzja*, natomiast w postępowaniu profesorskim – jako *opinia*. Trudno uzasadnić takie różnicowanie, gdyż terminy te mają odmienną treść i znaczenie. Recenzja z definicji jest krytycznym, pogłębionym wyrażeniem opinii, stanowiska wobec osiągnięcia, dorobku, sytuacji, problemu. Opinia ma natomiast charakter mniej wiążący i mniej krytyczny, jest oceną, w której elementy informacyjne przeważają nad wartościującymi.

Tabela 1. Podstawowe elementy formalnej oceny osiągnięcia naukowego w postępowaniach awansowych

Stopień naukowy i tytuł naukowy	Podstawowy wymóg wobec osiągnięcia	Synonimy deskryptora osiągnięcia	Ocena w systemie binarnym	Ocena w skali (np. 1–5)
Doktorat	<i>Oryginalne rozwiązanie problemu</i>	<i>Oryginalny: kilkanaście grup znaczeniowych. W znaczeniu istotności czegoś – 22 synonimy, m.in. niebędący kopią, naśladowaniem, przeróbką, nowatorski, pionierski, odbiegający od tego, co jest powszechnie przyjęte lub znane, nieprzeciętny, niezwykły i in.</i>	0 – 1	1 – 2 – 3 – 4 – 5
Habilitacja	<i>Znaczny wkład</i>	<i>Znaczny – 25 synonimów, w tym: znaczący, duży, istotny, poważny, doniosły i in.</i>	0 – 1	1 – 2 – 3 – 4 – 5
Profesura	<i>Wybitny dorobek</i>	<i>Wybitny: kilka grup znaczeniowych. W grupie odniesiony do czegoś na najwyższym poziomie, do czegoś perfekcyjnego, w aspekcie świetności, znakomitości czegoś i in.</i>	0 – 1	1 – 2 – 3 – 4 – 5

Źródło: opracowanie własne (z wykorzystaniem <https://www.synonimy.pl/>)

cej charakter recenzji. Taką regulacją podstawową powinna być norma stanowiąca, że *recenzja zawiera jednoznaczne stanowisko recenzenta wobec wniosku i szczegółowe uzasadnienie oceny*. Jest to norma wystarczająca na poziomie ustawy⁹. Jej konkretyzacja w postaci między innymi wymagań formalnych i merytorycznych, szczegółowych kryteriów oceny, zakresu, charakteru, jakości, ewentualnej skali oceny może stanowić przedmiot dyskusji. Dyskusja taka, w sytuacji nieskwantyfikowanej charakterystyki ustawowych wymogów wobec poszczególnych stopni i tytułu naukowego oraz zróżnicowanej interpretacji¹⁰ ich deskryptorów (zob. tabela 1) mogłaby wnieść istotny wkład w wypracowanie wzorca – modelu i zestawu szczegółowych kryteriów oceny rzetelnej, wyważonej, precyzyjnie uzasadnionej, odwołującej się do stanu rozwoju dyscypliny i dziedziny w wymiarze międzynarodowym, opartej zarazem o podstawowe wartości etyczne świata nauki¹¹. W dyskusji ważne miejsce winna zajmować ekwiwalencja znaczenia zasadniczych deskryptorów osiągnięć naukowych. Znalezienie konsensusu

w zbliżonej, jeśli nie tożsamej interpretacji treści wyrażonych przez *oryginalne rozwiązanie problemu, znaczny wkład i wybitny dorobek* ma kluczowe znaczenie dla charakteru i jakości recenzji w postępowaniach awansowych.

Konkluzją przedstawionych rozważań – w wymiarze refleksji normatywnej – są ogólne i zarazem zasadnicze uwagi wobec recenzji. Powinna zawierać *jednoznaczne stanowisko recenzenta wobec wniosku i szczegółowe uzasadnienie oceny* osiągnięcia. Recenzja, nawiązując do sentencji Tacyta, winna *bez gniewu i upodobania* – bezstronnie i bezinteresownie – wykazywać, że:

- doktorat jest *doktoratem* – pracą stanowiącą *oryginalne rozwiązanie problemu naukowego*,
- habilitacja – *habilitacją*, osiągnięciem wnoszącym *znaczny wkład w rozwój danej dyscypliny naukowej*, a
- profesura – *profesurą*, tytułem przyznanym osobie, która twórczo *idzie przez świat nauki i światu temu* – choć nie tylko temu – *daje swoje czyny*¹².

⁹ Norma taka powinna być zawarta w Dziale V Ustawy 2.0: *Stopnie i tytuł w systemie szkolnictwa wyższego i nauki, w Rozdziale 1. Przepisy ogólne*. W pełni nawiązuje do przedstawionych wyżej regulacji zawartych w określonych rozporządzeniach ministra w sprawie szczegółowego trybu.

¹⁰ Ową możliwą, zróżnicowaną interpretację deskryptorów osiągnięcia opisują trafnie słowa B. Leśmiana w wierszu *Poeta: a słowa się po niebie włączą [...] i udają, że znaczą coś więcej, niż znaczą!*

¹¹ Dwie kolumny w tabeli zawierające możliwe sposoby ocen wiążą się z pytaniem, czy ocena osiągnięcia jest oceną punktową i jednoznaczną spełnienia warunków ustawy (tak – nie w systemie binarnym) czy „obszarem ocen pozytywnych” wyrażonych w określonej skali, mierzącej intensywność, np. „sumą” ocen 3-4-5, jako ocen pozytywnych, stanowiących o spełnieniu kryteriów ustawy w określonym stopniu (np. *zadowolającym, dostatecznym, wystarczającym, dobrym, dużym, bardzo dużym* itd.). Decyzja w sprawie systemu oceny jest istotna – *różnice rodzaju* (oceny) w systemie pierwszym są odmienne od *różnicy stopnia intensywności* w systemie drugim. Jest to kwestia szersza, która ze względu na rozmiary tekstu nie może być przedmiotem pogłębionej refleksji. W sprawie recenzji w postępowaniach habilitacyjnych pisze Rozkosz (2017). Zob. także Walczak, 2013, s. 4–13.

¹² Dokładny cytat brzmi: *idziesz przez świat i światu dajesz kształt przez twoje czyny* i pochodzi z *Powrotu Odysa* Stanisława Wyspiańskiego.

Bibliografia

Dobre obyczaje w nauce. Zbiór zasad i wytycznych. Pobrane z: http://www.paleo.pan.pl/documents/Kodeks_Etyczny_PAN.pdf

Komunikat 2019: Komunikat MNiSW z dnia 18 stycznia 2019 r. w sprawie wykazu wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe. Pobrane z: http://www.bip.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2019_01/1c2912c1f994b8d37a305fac21b8ab54.pdf

Rozkosz, E. A. (2017). *Ewaluacja osiągnięć naukowych w postępowaniach habilitacyjnych. Kryteria oceny a praktyki ewaluacyjne w naukach humanistycznych i społecznych.* Toruń: UMK. Pobrane z: <https://repozytorium.umk.pl/handle/item/4834?show=full>

Rozporządzenie 2004: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 15 stycznia 2004 r. w sprawie szczegółowego trybu przeprowadzania czynności w przewodach doktorskim i habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz.U. z 2004 r. nr 15, poz. 128).

Rozporządzenie 2011: Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego (Dz.U. z 2011 r. nr 196, poz. 1165).

Rozporządzenie 2018a: Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz.U. z 2018 r. poz. 261).

Rozporządzenie 2018b: Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych (Dz.U. z 2018 r. poz. 1818).

Słownik synonimów (2019). Pobrane z: <https://www.synonimy.pl>

Ustawa 2003: Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2017 r. nr 1789).

Ustawa wprowadzająca: Ustawa z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz. 1669).

Ustawa 2.0: Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz. 1668).

Ustawa 2005: Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. z 2005 r. nr 164, poz. 1365).

Walczak, W. (2013). Postępowania habilitacyjne według znolizowanych przepisów – analiza wielowymiarowa. *E-mentor* 4(51), 4-13. Pobrane z: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/51/id/1037>

Wiktor, J. W. (2017). Świat wartości akademickich a procedury awansowe w nauce polskiej. Refleksja z okazji 80-lecia Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, W: K. Jedralska, W. Dyduch (red.), *Nauki o zarządzaniu. Dokonania, trendy, wyzwania*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.

Review of the scientific achievements in the promotion procedures – between the quality of an assessment and formal regulations of “Ustawa 2.0” Law

The paper presents a normative reflection on the formal requirements for the review, or more precisely the quality of the reviewer’s opinion and its justification, regarding the formal assessment in the advancement process in Polish higher education system. The identified problem is multi-dimensional by nature. The author of the article concentrates on the legal aspects and not on the merit. The paper is structured around three main issues. The first one refers to the formal requirements – defined in a new Ustawa 2.0 Law – regarding the scientific work being reviewed and the candidate for an academic title. The duties of the reviewers are the second issue, while the formal expectations as for the character and content of the review itself are the third one. The author evaluates all these three issues in the context of changes introduced by the Ustawa 2.0 Law compared with the previous law regulations valid till September 30th, 2018. The methodology applied in the paper is based on the selective comparison of corresponding provisions in both periods (before the introduction of the new law and after its introduction) and the in-depth analysis of both types of regulations. The character of formal and legal requirements considered in the paper apply to being awarded a doctoral or postdoctoral (dr hab.) degree as well the title of a professor.

Keywords: scientific review, doctor degree, habilitation, professor title, Ustawa 2.0 Law, science in Poland

Jan W. Wiktor jest profesorem zwyczajnym na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie. Kieruje Katedrą Marketingu na Wydziale Zarządzania. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół zagadnień tożsamości marketingu jako dyscypliny naukowej, komunikacji marketingowej, marketingu międzynarodowego i zarządzania międzynarodowego, a także integracji europejskiej w aspekcie wspólnego rynku UE. W ostatnich latach uległy one poszerzeniu za sprawą włączenia się w dyskusję nad jakością kształcenia w szkole wyższej oraz organizacją i standardami postępowania awansowych. Był członkiem Komitetu Ewaluacji Jednostek Naukowych (KEJN) (2012), jest przewodniczącym Rady Naukowej Polskiego Naukowego Towarzystwa Marketingu, członkiem Komitetu Nauk Organizacji i Zarządzania PAN, Komisji Nauk Ekonomicznych PAU, a w kadencji 2017–2020 – członkiem Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów. Prywatnie – lubi literaturę, jest przewodnikiem tatrzańskim i wolne chwile najchętniej spędza w górach.